

Börn og fangelsisrefsing

Íris Eik Ólafsdóttir,

MA, félagsráðgjafi hjá Fangelsismálastofnun ríkisins

Útdráttur

Markmið rannsóknarinnar er að kanna viðhorf almennings til refsíúrræða og betrunar í fangelsiskerfinu. Gerð var meginlegg viðhorfskönnun með spurningalista sem 1382 af 2620 svöruðu eða 53%. Rannsóknarspurningar voru: Hvert er markmiðið með fangelsisrefsingu? Hvernig á fullnusta á fangelsisrefsingum ungra dómþola á aldrinum 15–18 ára að vera? Helstu niðurstöður rannsóknarinnar voru þær að markmið fangelsisvistunar skuli vera að hjálfa, mennta og veita einstaklingum ráðgjöf svo að þeir hafi möguleika á að verða löghlýðnir borgarar. Allflestir þátttakendur telja að vista eigi ungmenni á viðeigandi stofnunum utan fangelsis. Þátttakendur voru fylgjandi beitingu vægari refsíúrræða eins og ákærufrættun hjá ungum dómþolum í minniháttar brotum. Svarendur töldu mikilvægt að félagsráðgjafar starfi í fangelsum. Jafnframt vilja þátttakendur að börn fanga fái stuðning á meðan faðir eða móðir er í fangelsi. Rannsókninni er ætlað að skapa nýja þekkingu á sviði fangelsismála og réttarfélagsráðgjafa.

Lykilorð: Betrun, börn í fangelsi, fangar, refsíúrræði, réttarfélagsráðgjöf.

Abstract

The goal of this research is to acquire knowledge on public attitude towards criminal remedies and rehabilitation in the prison system. A quantitative survey was conducted with a questionnaire sent to 2620 individuals. Of those, 1382 responded, or 53%. The research questions were: What is the goal of imprisonment? How should we implement sentences of young offenders between 15 and 18 years of age? The main findings of the research were that respondents believed that the goal of imprisonment is to train, educate and give people advice so they have a chance to become law-abiding citizens. Majority of the participants were in favor of placing young offenders in relevant agencies outside the prison surrounding. The results indicated that respondents are in favor of more lenient punishments f.ex. deferred prosecution for young offenders involved in minor offences. Participants believed it to be important that social workers were employed by the prison system. Furthermore participants believed that children of inmates should receive support while their parents are in prison. This research is intended to bring further knowledge into the prison system and forensic social work.

Keywords: Rehabilitation, prisoners, children in prisons, criminal remedies, forensic social work.

Inngangur

Flestur finnst eflaust erfitt til þess að hugsa að barn þurfi að sitja á bak við lás og slá. Engu að síður er það staðreynd að börn eru dæmd til fangelsisvistar þótt þau tilfelli séu fá á Íslandi. Árið 2009 voru ungmenni á aldrinum 15–19 ára¹ um 8% Íslendinga, en rúmur fjórðungur allra kærðra einstaklinga fyrir hegningarlaga brot eru á þeim aldri (Ríkislögreglustjóri, 2011). Árið 2010 var eitt ungmenni á aldrinum 15–18 ára dæmt til fangelsisrefsingar, en tvö árið 2009 og fjögur árið 2008. Á árunum 2000 til 2010 hafa alls verið kveðnir upp 27 óskilorðsbundnir dómur þar sem dómþoli er á aldrinum 15–18 ára við uppkvaðningu dóms (Fangelsismálastofnun, e.d.).

Í starfi höfundar sem félagsráðgjafi hjá Fangelsismálastofnun vöknudu spurningar um hvernig hægt væri að tryggja sakhæfum börnum og ungmennum, sem fá óskilorðsbundinn fangelsisdóm, þá vernd og umönnun sem kveðið er á um í 2. mgr. 76. gr. stjórnarskrárinnar og í Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna. Því verður í þessari grein reynt að svara eftirfarandi spurningum: Hvert er markmiðið með fangelsisrefsingu? Hvernig á fullnusta fangelsisrefsinga ungra dómþola á aldrinum 15–18 ára að vera?

Rannsóknin er unnin til meistaraþrófs í félagsráðgjöf undir leiðsögn dr. Sigrúnar Júlíusdóttur, prófessors í félagsráðgjöf við félagsráðgjafardeild Háskóla Íslands, og fær hún bestu þakkir fyrir faglega leiðsögn. Einnig vil ég þakka samstarfsfólki mínu hjá Fangelsismálastofnun fyrir veitta aðstoð, einkum Snjólaugu Birgisdóttur félagsráðgjafa og öðrum þeim sem lögðu hönd á plóg við rannsóknarverkefnið á ýmsum stigum. Rannsóknin hlaut styrk úr Vísindasjóði Félagsráðgjafafélags Íslands haustið 2008.

¹ Sama aldursbil er ekki að finna í heimildum en niðurstöðurnar ættu að gefa ákveðna mynd af fjölda barna sem dæmd eru til fangelsisrefsingar.

Börn í afbrotum

Flest börn gerast brotleg við lög einhvern tíma í uppvextinum og telja sumir að það sé eðlilegur hluti af persónuþroska einstaklings (Moffitt, 1994). Þau ganga í gegnum umbrotatíma á meðan líkaminn þroskast og jafnframt eru tilfinningar þeirra, vitsmunir og félagslegur þroski ekki fullmótað (Grisso, Steinberg, Woolard, Cauffman, Scott og Graham, 2003).

Ýmsir fræðimenn hafa rannsakað af hverju sum börn leiðast út í afbrot en önnur ekki. Þær hjargar sem börn búa við eru æði misjafnar og þau verða fyrir áhrifum frá umhverfi sínu (Freydís Freysteinsdóttir, 2004; Merton, 2005). Þessi börn hafa mörg hver alist upp í fjölskyldum sem hafa glímt við ýmsa erfiðleika og skort verndandi þætti sem verja þau gegn áhrifum áfalla (McNeece, Tyson og Jackson, 2007). Þau eiga frekar sögu um líkamlegt, andlegt og/eða kynferðislegt ofbeldi en önnur börn og mælast frekar með einkenni áfallastreituröskunar (Carrion og Steiner, 2000; Cauffman, Feldman, Waterman og Steiner, 1998). Því má leiða að því líkur að þau hafi mörg hver komið við sögu hjá barnaverndaryfirvöldum. Börn sem barnavernd hefur afskipti af hafa mælst með þrisvar til fjórum sinnum tíðari vandkvæði en íslensk börn almennt (Halldór S. Guðmundsson, 2005). Jafnframt eru börn fanga líklegri til að eiga við hin ýmsu vandamál að etja og eru líklegri en önnur til að sitja sjálf í fangelsi síðar á lífsleiðinni (Johnston, 2007; Miller, 2006). Barnaverndaryfirvöld þurfa að huga sérstaklega að þessum börnum og tryggja að stuðningur sé veittur í nærsamfélagi barnsins í samstarfi við Fangelsismálastofnun (Steinunn Bergmann, 2007).

Þegar börn eru í veikum tengslum við stofnanir samfélagsins, verja litlum tíma með fjölskyldu, hafa veik tengsl við skóla og taka lítinn þátt í tómstundum eru þau líklegri til að taka þátt í afbrotum en önnur börn (Hrefna Pálsdóttir, Inga Dóra Sigfúsdóttir, Jón Sigfússon og Álfgeir Logi Kristjánsson, 2011; Hildigunnur Ólafsdóttir og Ragnheiður Bragadóttir, 2007; Þórlindsson, Bjarnason, og Sigfúsdóttir, 2007).

Börn eru frábrugðin fullorðnum á margan hátt, jafnt í því efni sem hér er fjallað um sem öðru. Þau eru áhrifagjarnari, hafa frekar tilhneigingu til að horfa í skammtímaávinning í stað langtímaafleiðinga, eru áhættusæknari og hvatvísari (Grisso o.fl., 2003). Því yngra sem barn er þegar það fær sinn fyrsta dóm þeim mun líklegri er að það fái nýjan dóm (Graunbøl o.fl., 2010; Margrét Sæmundsdóttir, 2007).

Tíðni hegðunarröskunar er mun algengari meðal fanga en í almennu þýði og er áætlað að röskunin sé enn algengari hjá ungmönnum í fangelsi (Guðjonsson, Sigurdsson, Bragason, Newton, og Einarsson, 2008). Einnig telur stórt hlutfall íslenskra fanga lestrar- og skriftarfærni sinni ábótavant (Helgi Gunnlaugsson og Bogi Ragnarsson, 2007). Jafnframt er tíðni persónuleika- og geðraskana mun algengari hjá fögnum en hjá hinu almenna þýði (Barros og Serafim, 2008; Fazel og Danesh, 2002).

Mikil fylgni er á milli vímuefnanotkunar barna og afbrotahegðunar (Dembo, Pacheco, Schmeidler, Fisher og Copper, 1997; Rossow, Pape og Wichstrém, 1999). Þau börn sem komast í kast við lög eru líklegri til að eiga við neysluvanda að etja ásamt því að vímuefnaneysla þeirra getur lengt það tímabil sem þau taka þátt í afbrotum (Molidor, Nissen og Watkins, 2002; Tripodi og Springer, 2007).

Þegar grunur leikur á að barn glími við eitthvert af ofangreindum vandamálum er mikilvægt að grípa snemma inn í ferlið. Snemmtæk íhlutun með viðeigandi stuðningi getur komið í veg fyrir að það þrói með sér ýmsa erfiðleika síðar meir (Hrönn Björnsdóttir, 2008; Tripodi og Springer, 2007).

Börn og réttarvörslukerfið

Huga ber sérstaklega að hagsmunum sakborninga sem eru undir 18 ára aldri. Barnaverndarlög nr. 80/2002 ná til allra þeirra sem ekki hafa náð 18 ára aldri, sbr. 3. gr. laganna. Markmið þeirra er að hafa verndandi áhrif á börnin, hvort sem þau eru ósakhæf eða sakhæf. Börn á aldrinum 15–18 ára eru sakhæf samkvæmt almennum hegningarlögum nr. 19/1940. Það þýðir að þau eru talin ábyrg gerða sinna og hægt er að gera þeim refsingu (Dóms- og kirkjumálaráðuneytið, 1999).

Þegar barn brýtur af sér er hægt að beita ýmsum refsíúrræðum öðrum en fangelsisrefsingu, t.d. því að skilorðsbinda dóma, beita sáttamiðlun og ákærefrestun. Samkvæmt 56. gr. og 57. gr. almennra hegningarlaga er heimilt að fresta útgáfu ákæru, ákvörðun um refsingu eða fullnustu refsingar. Frestun er bundin því skilyrði að aðili gerist ekki sekur um nýtt brot á skilorðstímanum. Einnig má beita öðrum skilyrðum, svo sem að viðkomandi sæti umsjón og eftirliti, hlíti fyrir mælum um dvalarstaði, menntun og vinnu, hvernig tómstundum skuli varið og neyti ekki vímuefna svo nokkuð sé nefnt. Ef viðeigandi skilyrðum er beitt getur ákærefrestun virkað sem öflugt úrræði. Fangelsismálastofnun fer með eftirlit, sbr.

66. gr. laga um fullnustu refsinga, og sjá félagsráðgjafar Fangelsismálastofnunar um framkvæmd þess (Íris Eik Ólafsdóttir og Snjólaug Birgisdóttir, 2010).

Í 11. gr. evrópsku fangelsisreglnanna segir að vista eigi börn á viðeigandi stofnun (Council of Europe, 2006). Allt frá árinu 1998 hefur samkomulag verið í gildi milli Barnaverndarstofu og Fangelsismálastofnunar þar sem þeim sem eru yngri en 18 ára og fá fangelsisdóm er boðið að afplána á meðferðarheimili (Fangelsismálastofnun, 1999). Rannsóknir hafa sýnt að almenningur er hlynntur því að tekið sé tillit til ungmenna í réttarkerfinu og að þau séu vistuð á viðeigandi stofnun (Applegate og Dacis, 2008; IPRT, 2007). Einhver hluti þeirra barna sem fer á meðferðarheimili brýtur þó gegn reglum þar og er því sendur í fangelsi og gert að ljúka afplánun sinni (Erla Kristín Árnadóttir, Heiða Björg Pálmadóttir og Skúli Þór Gunnsteinsson, 2010).

Til þess að Ísland geti lögfest Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna þarf að vinna að úrbótum skilyrða sem sett eru í c-lið 37. gr. um að tryggja beri aðskilnað ungra fanga frá fullorðnum füngum. Því hefur vinnuhópur sem skipaður var af innanríkisráðuneytinu m.a. sett fram tvær tillögur. Sú fyrri hljóðar upp á sérstaka einingu fyrir börn í einu af fangelsum landsins. Hin tillagan er að sérstök eining verði útbúin innan eins meðferðarheimilis Barnaverndarstofu (Erla Kristín Árnadóttir o.fl., 2010).

Stuðningur félagsráðgjafa við börn í fangelsi

Þegar barn kemur til afplánunar þarf að leggja áherslu á faglega og skipulagða þjónustu með mannúðarsjónarmið að leiðarljósi (Raymond og Jones, 2007). Í íslenska fangelsiskerfinu tekur félagsráðgjafi innkomuviðtal við barnið. Markmiðið með því er m.a. að draga úr óvissu á afplánunartíma, huga að fjölskylduhögum og tengslaneti, meta andlega og líkamlega líðan, kanna húsnæðis- og fjárhagsstöðu ásamt vilja til náms, vinnu og meðferðarþörf (Íris Eik Ólafsdóttir og Snjólaug Birgisdóttir, 2010).

Á afplánunartímanum má í meginþáttum skipta stuðningi félagsráðgjafa við fanga og þar á meðal ungra fanga í þrennt. Í fyrsta lagi að efla félagslegt stuðningskerfi, en tengslaneti við fjölskyldu og vini er oft brotið og tengsl við aðra hafa verið óreiðanleg. Því þarf barnið yfirleitt aðstoð við að efla þann stuðning sem það hefur og mynda ný stuðningskerfi sem það hefur ekki nýtt sér (Showalter og Hunsinger, 2007), en það minnkar líkur á að barnið brjóti af sér að nýju (Cullen, 1994). Einnig getur slík aðstoð

dregið úr neikvæðum langtímaáhrifum fangavistar (Colvin, Cullen, Vander Ven, 2002).

Í öðru lagi er þörf á að efla lífsleikni og færni sem getur hjálpað þeim að verja sig fyrir neikvæðum uppláttum og slæmum aðstæðum í framtíðinni (Marsal, Bass og Jackson, 2007). Félagsráðgjafar veita stuðning í formi einstaklingsviðtala og bjóða füngum upp á námskeið þar sem farið er yfir mikilvæga þætti félagslegrar heilsu, daglegrar virkni, tengsl við annað fólki, fjármálalæsi, aðferðir við lausn vandamála o.fl. (Íris Eik Ólafsdóttir og Snjólaug Birgisdóttir, 2011).

Í þriðja lagi þurfa börn í fangelsi aðstoð við að setja sér markmið og efla sjálfsákvörðun (e. *self-determination*) í eigin lífi. Félagsráðgjafar Fangelsismálastofnunar leiðbeina füngum um mikilvægi þess að hafa stjórn á þeim þáttum sem þeir geta sjálfir haft áhrif á þrátt fyrir fangavist. Jafnframt hafa þeir það markmið að gera meðferðaráætlun með öllum ungunum füngum sbr. 17. gr. laga um fullnustu refsinga. Þar er þeim veitt aðstoð við að finna sér viðráðanleg viðfangsefni og markmið sem rúmast innan reglna fangelsisins (Showalter og Hunsinger, 2007).

Þegar barn losnar úr fangelsi er mikilvægt að tryggja áframhaldandi stuðning og samfellu í þjónustu. Í 11. gr. evrópsku fangelsisreglnanna segir að fangelsisyfirvöldum beri að veita füngum sérstaka aðstoð að afplánun lokinni (Council of Europe, 2006). Á reynslulausnartíma sinnir félagsráðgjafi Fangelsismálastofnunar áfram stuðningi við barnið þar til dómur er fullnustaður (Íris Eik Ólafsdóttir og Snjólaug Birgisdóttir, 2010). Einnig hefur barnavernd heimild, sbr. 3. gr. barnaverndarlaga, til að ákveða með samþykki ungmennis að ráðstafanir sem gerðar eru á grundvelli laganna haldist eftir að það er orðið 18 ára, allt til 20 ára aldurs.

Aðferð

Þátttakendur: Þátttakendur úr stéttar- og fagfélögum með ólíkan bakgrunn voru valdir ýmist með klasaúrtaki, þar sem þýðið er samsett af hópum, eða hentugleikaúrtaki (Neuman, 2003). Listi frá Hagstofu Íslands með nöfnum 195 stétta- og fagfélaga voru sett í hatt og þrjú félög valin af handahófi til að mynda hóp almennings (Félag íslenskra leikara, Flugfreyjufélag Íslands og Félag íslenskra flugumferðarstjóra). Sérfræðingar voru valdir af handahófi af lista með háskólamenntuðum fagstéttum sem eru með réttindi til að vinna með fólk frá BHM (Félagsráðgjafafélagið, Iðjuþjálfafélag Íslands og Þroskaþjálfafélag Íslands). Að lokum var könnunin send til allra félagsmanna í

Landssambandi lögreglumanna og Fangavardafélagi Íslands vegna sérstöðu þeirra að hafa bæði menntun og þekkingu til að vinna með afbrotamönnum og við réttarvörslukerfið hvern dag.

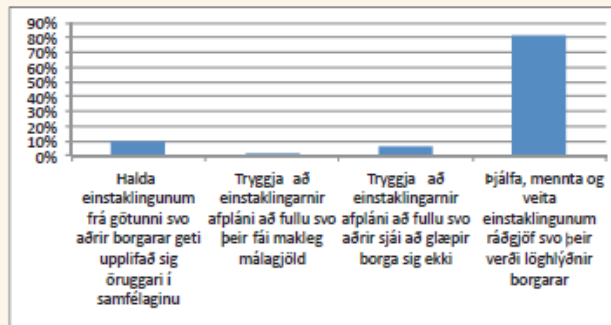
Könnunin var send til 2620 einstaklinga og svöruðu 1382 eða 53%. Konur voru 64% og karlar 36% þátttakenda. Flestir þeirra sem tóku þátt komu úr fagstéttum sérfræðinga, alls 49%; úr fagstétt í réttarvörslu var þátttaka um 29% og almenningur um 22% þátttakenda. Rúmlega þriðjungur kvaðst hafa starfsreynslu úr réttarvörslukerfinu, tæplega helmingur sagðist hafa lokið námskeiði í afbrotufræði eða einhverju álíka og um 2% kvaðust hafa hlotið dóm. Tæpur helmingur svarenda sagðist þekkja einhvern sem afplánað hefði dóm í fangelsi og einungis 15% sagði viðkomandi hafa orðið hæfari til að mæta lífinu að afplánun lokinni.

Mælitæki: Spurningalisti með 55 spurningum var hannaður af rannsakanda til að mæla viðhorf fólks til ýmissa þátta sem tengjast fangelsiskerfinu. Í flestum spurningum var notaður Likert-kvarði sem er bundinn við raðkvarða (Þorlákur Karlsson, 2003). Spurt var um þekkingu þátttakenda á fangelsismálum, hvernig afplánun ætti að fara fram, svo sem í opnum eða lokuðum fangelsum, hvar ætti að vista ýmsa hópa með sérhagsmuni, reynslulausnareftirlit, viðhorf til ólíkra möguleika á afplánunarræðum eftir brotaflokkum og um mikilvægi ýmissa stuðnings- og þjónustubátta í fangelsum. Í lokin var spurt um bakgrunnsbreyturnar: Aldur, kyn, menntun og stéttar- eða fagfélag, hvort þátttakandi hefði unnið við réttarvörslukerfið, lokið námskeiði í afbrotufræði, hlotið dóm eða þekkt einhvern persónulega sem afplánað hefði í fangelsisdóm.

Framkvæmd: Megindlegri rannsóknaraðferð var beitt. Að fengnu samþykki Persónuverndar var kynningarbréf sent til þátttakenda með tölvupósti. Í framhaldi af því fór fram stöðluð gagnasöfnun þar sem rafrænn spurningalisti var sendur ítrekað, alls þrisvar sinnum, á hvern þátttakanda.

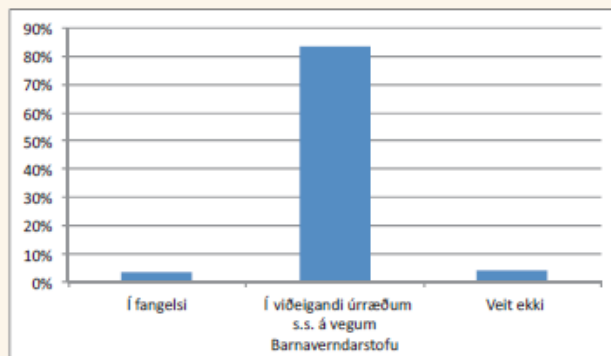
Úrvinnsla: Rafrænn spurningalisti var gerður í Question Pro hugbúnaðinum og voru svörin flutt í tölfræðiforritið SPSS til úrvinnslu gagnanna. Með nákvæmri mælingu á breytum var leitast við að finna samband þeirra á milli (Neuman, 2003). Lýsandi tölfræði var notuð auk þess sem tengsl voru skoðuð með fylgniþrófum og krosstöflum, þar sem við átti. Vegna einsleitni í svörum voru spurningar í þessum hluta rannsóknarinnar ekki greindar eftir bakgrunnsþáttum.

Niðurstöður

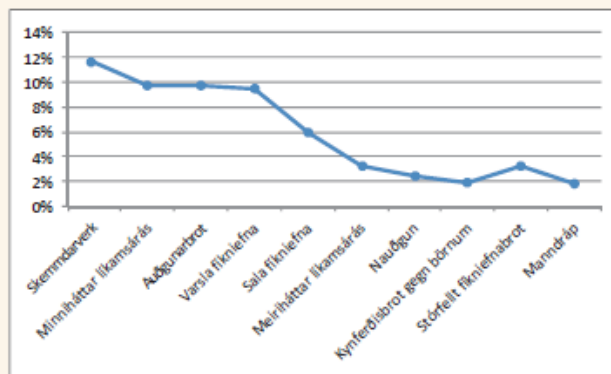
Mynd 1. Hvert af eftirfarandi telur þú mikilvægasta markmið með fangelsi?

Mynd 1 sýnir að 82% þátttakenda töldu mikilvægasta markmið með fangelsi vera að þjálfa, mennta og veita einstaklingum ráðgjöf svo þeir yrðu löghlýðnir borgarar. Önnur markmið sem svarendur gátu tekið afstöðu til fengu hverfandi fylgi.

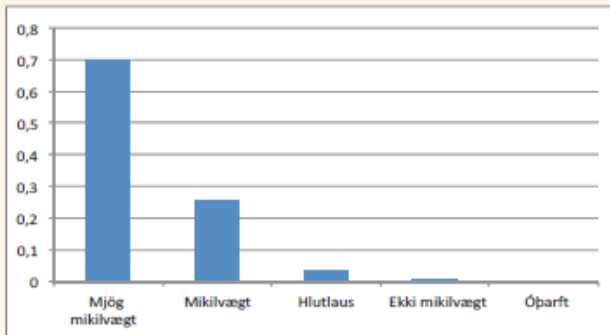
Mynd 2. Hvar er víðeigandi að vista börn á aldrinum 15–18 ára sem brotið hafa af sér?

Eins og sést á mynd 2 eru þátttakendur flestir á sama máli þegar kemur að vistun dómbóla á aldrinum 15–18 ára. Um 84% segja að vista eigi börn í víðeigandi úrræðum, t.d. á vegum Barnaverndarstofu, og 9% sögðust myndu velja annan kost. Aðrir valmöguleikar voru sjaldan valdir.

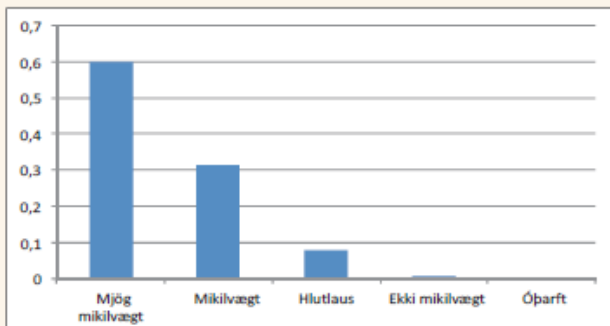
Mynd 3. Svör þátttakenda sem sögðu ákærufrestun fyrir ungmenni koma til greina í stað fangelsisvistar eftir brotaflokkum.

Á mynd 3 má sjá brotaflokkum raðað upp eftir fjölda þeirra sem töldu frestun ákæru geta komið í stað fangelsis hjá ungmennum. Brotaflokkurinn manndráp (2%) liggur við x-ásinn og má sjá að línan fer hækkandi eftir því sem svarendur greina brotin sem vægari allt að skemmdarverkum (12%).

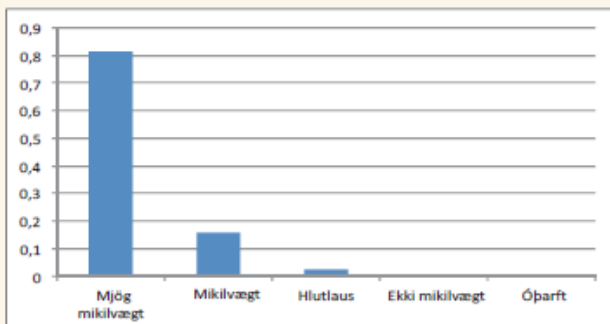
Mynd 4. Hversu mikilvægt telur þú að félagsráðgjafar vinni í fangelsum?

Mynd 4 sýnir að 95% þátttakenda telja vinnu félagsráðgjafa í fangelsum vera mikilvæga eða mjög mikilvæga. Aðrir valkostir fengu lítið fylgi. Flestir, eða 91%, telja það mikilvægt eða mjög mikilvægt að fangar fái viðtöl og persónulega ráðgjöf.

Mynd 5. Hversu mikilvægt telur þú að fangar fái aðstoð við að bæta tengsl við fjölskyldu?

Þegar mynd 5 er skoðuð sést að rúm 91% þátttakenda telur mikilvægt eða mjög mikilvægt að fangar fái aðstoð við að bæta tengsl við fjölskyldu sína. Tæp 8% er hlutlaus. Aðrir kostir voru sjaldan valdir.

Mynd 6. Hversu mikilvægt telur þú að börn fanga fái stuðning á meðan faðir þeirra eða móðir afplánar dóm í fangelsi?

Á mynd 6 má sjá að 97% þátttakenda telur mikilvægt eða mjög mikilvægt að börn fanga fái stuðning á meðan faðir þeirra eða móðir fer í fangelsi. Aðrir kostir voru sjaldan valdir.

Umræða

Markmið rannsóknarinnar er að efla þekkingu á sviði fangelsismála með því að kanna viðhorf fólks til ýmissa þátta er tengjast útfærslu refsinga, þjónustu við fanga og þá sérstaklega þeirra sem hafa einhverja sérstöðu eins og þegar um unga dómþola er að ræða. Ennfremur er tilgangur þessarar rannsóknar að efla og auka þekkingu á sviði réttarfélagsráðgjafar. Rannsóknarspurningarnar voru: Hvert er markmiðið með fangelsisrefsingu? Hvernig á fullnusta á fangelsisrefsingum ungra dómþola á aldrinum 15–18 að vera?

Í meginráttum eru svör við rannsóknarspurningum þau að markmið fangelsisvistunar sé að hjálfa, mennta og veita einstaklingum ráðgjöf svo að þeir hafi möguleika á að verða löghlýðnir borgarar. Svarendur töldu mikilvægt að félagsráðgjafar starfi í fangelsum. Þeir eru hlynntir endurhæfingu fanga og að þeir séu studdir á viðeigandi hátt út í samfélagið að nýju, fái persónulega ráðgjöf og stuðning við fjölskyldutengsl svo nokkuð sé nefnt (Colvin o.fl. 2002; Cullen, 1994; Marsal o.fl., 2007; Showalter og Hunsinger, 2007). Svarendur rannsóknarinnar voru hlynntir því að börn fanga fái stuðning á meðan faðir eða móðir afplánar dóm. Þörf er á að formgera stuðning við þessi börn og skoða hvaða opinbera stofnun er best til þess fallin að sinna slíkri þjónustu (Johnston, 2007; Miller, 2006; Steinunn Bergmann, 2007).

Hægt er að auka vernd og umönnun barna sem dæmd eru til fangelsisvistar með því að beita öðrum refsíúrræðum. Álykta má að svarendur vilji að dómþolar á aldrinum 15–18 ára séu vistaðir í viðeigandi úrræðum á vegum Barnaverndarstofu í stað fangelsis, en það samræmist 11. gr. evrópsku fangelsisreglnanna og Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna. Þátttakendur voru fylgjandi beitingu vægari refsíúrræða eins og ákærufrestun í minniháttar brotum (Applegate og Dacis, 2008; Council of Europe, 2006; Fangelsismálastofnun, 1999; IPRT, 2000). Vitað er að ýmis vandamál sem börn glíma við auka líkur á að þau leiðist út í afbrot síðar á ævinni (Helgi Gunnlaugsson og Bogi Ragnarsson, 2007; Carrion o.fl., 2000; Cauffman o.fl., 1998; Dembo o.fl., 1997; Guðjónsson o.fl., 2008; Hildigunnur Ólafsdóttir og Ragnheiður Bragadóttir, 2007; Hrefna Páls-

dóttir o.fl., 2011; McNeece o.fl., 2007; Rossow o.fl., 1999; Þórlindsson o.fl., 2007). Auka þarf ennfremur snemmtæka íhlutun (Hrönn Björnsdóttir, 2008) með greiningum á þörfum þeirra og heildraenum úrræðum (Tripodi og Springer, 2007) í samráði við barnavernd.

Hér á landi sem annars staðar er ekki hægt að tryggja að börn fari ekki í fangelsi þar sem sum þeirra brjóta gegn reglum úrræða á vegum barnaverndaryfirvalda og eru látin afplána eftirstöðvar dóms í fangelsi (Erla Kristín Árnadóttir o.fl., 2010). Vegna þroska og sérstöðu barna (Gisso o.fl., 2003) er brýnt að þeim séu tryggð sem best skilyrði við afplánun. Fjöldi barna sem er kærður fyrir hegningarlagabrot er mikill (Ríkislögreglustjóri, 2011) en sárafá þeirra enda í fangelsi og yfirleitt er ekki nema eitt barn í fangelsi á hverjum tíma og stundum ekkert (Fangelsismálastofnun, e.d.). Því má segja að margt sé gert í íslenska réttarvörslukerfinu til að forða börnum frá fangelsisvist s.s. með því að beita ákæru-
frestun og skilorðsbundnum dómum.

Þörf á stuðningi er hvað mest fyrir ungmennið þegar það losnar úr fangelsi en vitað er að mörg þeirra hljóta dóma að nýju (Graumbøl o.fl., 2010; Margrét Sæmundsdóttir, 2007). Með því að samþætta stuðning Fangelsismálastofnunar og barnaverndar á reynslulausnartíma er hægt að mynda öflugt stuðningsnet utan um ungmennið.

Þar sem svarhlutfall könnunarinnar var einungis 53% verður að setja fyrirvara um alhæfingargildi niðurstaðna og þær ályktanir sem dregnar eru af rannsókninni. Hér skiptir þó máli að um klasaúrtak er að ræða þannig að hlutfall ákveðinna hópa er tryggt þótt ekki sé byggt á þýði íslensku þjóðarinnar. Rannsakandi hefur góða þekkingu á þeim málefnum sem spurningalistinn nær til, kynnti sér vel heimildir um efnið, vandaði vel til verka við gerð spurningalista, orðalags og mælikvarða hans. Þessir þættir styrkja innra réttmæti spurningalistans. Áhugavert væri að framkvæma rannsóknina aftur og þá með tilviljunarúrtaki úr íslensku þjóðinni sem myndi auka alhæfingargildi niðurstaðna. Ennfremur þyrfti að gera frekari rannsóknir á ungmennum í réttarvörslukerfinu, kanna bakgrunn þeirra, fyrri afskipti kerfisins og hvernig þeim reiðir af að afplánun lokinni.

Í ljósi þessara niðurstaðna má að lokum beina eftirfarandi ábendingum til þeirra yfirvalda er koma að stefnumótun í málefnum barna, þar sem mikilvægt er að efla samstarf og samtengja löggjöf og þjónustu:

- Efla snemmtæka íhlutun hjá börnum sem sýna einkenni vandamála sem vitað er að auka líkur á afbrotahæðun síðar á lífsleiðinni.
- Koma á markvissum stuðningi við börn fanga.
- Halda áfram að leiða mál ungmenna til lykta með öðrum refsíúrræðum en fangelsisrefsingu.
- Beita sérskilyrðum í ríkari mæli þegar veitt er ákæru-
frestun, til að tryggja viðeigandi stuðning.
- Tryggja þeim fáu börnum sem eru vistuð í fangelsi viðeigandi stuðning frá starfsfólki fangelsis-
kerfisins og barnavernd ásamt því að formgera stuðning við þau að afplánun lokinni.

Fyrir utan þann margþætta skaða sem hlýst af afbrotum barna fyrir samfélagið þá eru lífsgæði þeirra sjálfra skert og líf þeirra einkennist oftast en ekki af ótta, óvissu og óstöðugleika. Í því ljósi er það samfélagsleg skylda að reynt sé með öllum ráðum að sporna við því að börn leiðist út í afbrot. Nálkast þarf börn sem falla undir réttarvörslukerfið sem einstaklinga sem þurfa á markvissum stuðningi og endurhæfingu að halda í því skyni að efla framtíðarmögu-
leika þeirra.

Heimildir

Almenn hegningarlög nr. 19/1940.

Applegate, B.K. og Davis R.K. (2006). Public views on sentencing juvenile murderers: The impact of offender, offense, and perceived maturity. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4, 55–74.

Barnasáttmáli Sameinuðu þjóðanna. Sótt 19. nóvember 2011 á <http://www.barnasattmali.is/nam/barnasattmalinn/barnasattmalinnheildartexti.html>.

Barnaverndarlög nr. 80/2002.

Barros, D.M. og Serafim, A.P. (2008). Association between personality disorder and violent behavior pattern. *Forensic Science International*, 179, 19–22.

Carrion, V. og Steiner, H. (2000). Trauma and dissociation in delinquent adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39, 353–359.

Cauffman, E., Feldman, S.S., Waterman, J. og Steiner, H. (1998). Posttraumatic stress disorder in incarcerated female juveniles. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 37, 1209–1216.

Colvin, M., Cullen, F.T. og Vander Ven, T. (2002). Coercion, social support, and crime: An emerging theoretical consensus. *Criminology*, 40, 19–42.

Council of Europe. (2006). *European Prison Rules*. Sótt 28. nóvember 2011 á <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=955747>.

Cullen, F. T. (1994). Social support as an organizing concept for criminology: Presidential address to the Academy of Criminal Justice Sciences. *Justice Quarterly*, 11, 527–560.

- Dembo, R., Pacheco, K., Schmeidler, J., Fisher, L. og Cooper, S. (1997). Drug use and delinquent behavior among high risk youths. *Journal of Child and Adolescent Substance Abuse*, 6, 1–25.
- Dóms- og kirkjumálaráðuneytið. (1999). *Skýrsla nefndar um unga afbrotamenn*. Sótt 12. janúar 2012 á http://www.innanrikisraduneyti.is/utgefing-efni/skyrslur_til_radherra/nr/688.
- Erla Kristín Árnadóttir, Heiða Björg Pálmadóttir og Skúli Þór Gunnsteinsson. (2010). *Skýrsla vinnuhóps um afplánun sakhæfra barna*. Reykjavík: Innanríkisráðuneytið.
- Fangelsismálastofnun. (e.d.). *Fjöldi óskilorðsbundina fangelsisrefsinga*. Sótt 24. nóvember 2011 á <http://www.fangelsi.is/media/fullnusta/Fjoldi-refsinga-thar-sem-domt-holar-eru-15-til-17-ara-vid-uppkv.1986-til-24.11.2011.pdf>.
- Fangelsismálastofnun. (1999). *Samkomulag um vistun fanga yngri en 18 ára*. Reykjavík: Fangelsismálastofnun.
- Fazel, S. og Danesh, J. (2002). Serious mental disorder in 23000 prisoners: A systematic review of 62 surveys. *The Lancet* (359), 545–550.
- Freydís Jóna Freysteinsdóttir. (2004). Endurtekinn misbrestur í uppeldi barna: Helstu áhættuþættir. Í Úlfar Hauksson (ritstj.), *Rannsóknir í félagsvísindum V: Félagsvísindadeild* (bls. 315–324). Reykjavík: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Graunbøl, H.M., Kielstrup, B., Muiluvuori, M., Tyni, S., Baldursson, E., Gudmundsdóttir, H. o.fl. (2010). *Retur: En nordisk undersøgelse af recidiv blandt klienter i kriminalforsorgen*. Ósló: Fangelsismálastofnun Danmerkur, Finnlands, Íslands, Noregs og Svíþjóðar.
- Grisso, T., Steinberg, L., Woolard, J., Cauffman, E., Scott, E., Graham, S. o.fl. (2003). Juveniles competence to stand trial: A comparison of adolescents and adults capacities as trial defendants. *Law and Human Behavior*, 27, 333–363.
- Gudjonsson, G.H., Sigurdsson, J.F., Bragason, O.O., Newton, A.K. og Einarsson, E. (2008). Interrogative suggestibility, compliance and false confessions among prisoners and their relationship with attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) symptoms. *Psychological Medicine*, 38, 1037–1044.
- Halldór Sigurður Guðmundsson. (2005). *Hegðun, líðan og félagslegar aðstæður 11–18 ára barna innan barnaverndar á Íslandi: Sjónarhorn barna, foreldra, kennara og starfsfólks barnaverndar*. Óbirt MA-ritgerð. Háskóli Íslands, Félagsvísindadeild.
- Helgi Gunnlaugsson og Bogi Ragnarsson. (2007). Education and educational motives of Icelandic prisoners. *Research Seminar Report Nordisk Samarbeidsráð for Kriminologi*, 49, 238–246.
- Hildigunnur Ólafsdóttir og Ragnheiður Bragadóttir. (2007). Afbrotافرæði í byrjun aldar: Viðfangsefni og áhrif. Í Ragnheiður Bragadóttir o.fl. (ritstj.), *Afmálsrit: Jónatan Þórmundsson sjötugur, 19. desember 2007* (bls. 275–305). Reykjavík: Bókauitgáfan Codex.
- Hrefna Pálsdóttir, Inga Dóra Sigfúsdóttir, Jón Sigfússon og Álfgeir Logi Kristjánsson. (2011). *Ungt fólk 2011: Menntun, menning, íþróttir, tómstundir, hagir og líðan nemenda í 5., 6. og 7. bekk*. Reykjavík: Menntamálaráðuneytið, Rannsókn og greining.
- Hrönn Björnsdóttir. (2008). Stuðningur við fjölskyldur – fjölskyldumiðuð hjónusta. Í Bryndís Halldórsdóttir, Jóna G. Ingólfssdóttir, Stefán J. Hreiðarsson og Tryggvi Sigurðsson (ritstj.), *Þroskahömlun barna: Orsakir – eðli – íhlutun* (bls. 140–144). Reykjavík: Háskólaúitgáfan.
- Irish Penal Reform Trust. (2007). *Public attitudes to prison*. [Skýrsla]. Dublin: Irish Penal Reform Trust.
- Íris Eik Ólafsdóttir og Snjólaug Birgisdóttir. (2010). *Félagssráðgjöf í fangelsum ríkisins*. Óbirt greinagerð fyrir Ríkisendurskoðun.
- Íris Eik Ólafsdóttir og Snjólaug Birgisdóttir. (2011). *Starfsáætlun 2012: Félagssráðgjöf og fangelsismál*. Óbirt starfsáætlun.
- Johnston, D. (2007). Correctional social work with criminal offenders and their children. Í A.R. Roberts og W.S. Springer (ritstj.), *Social work in juvenile and criminal justice settings* (376–393). Springfield, IL: Charles C. Thomas Publisher.
- Lög um fullnustu refsinga nr. 49/2005.*
- Neuman, W.L. (2003). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (5. útg.). Boston: Allyn & Bacon.
- Marsal, E.S., Bass, L. og Jackson, M.S. (2007). Revisiting the heritage of forensic social work: Applying a nurturing practice model when working with gang members in juvenile correctional facilities. Í A.R. Roberts og W.S. Springer (ritstj.), *Social work in juvenile and criminal justice settings* (bls. 191–207). Springfield, IL: Charles C. Thomas Publisher.
- Margrét Sæmundsdóttir. (2007). *Rannsókn á ungum karlmönnum sem sæta refsingu í fyrsta sinn*. Óbirt MA-ritgerð. Háskóli Íslands, Viðskipta- og hagfræðideild.
- McNeece, C.A., Tyson E. og Jackson, S. (2007). Juvenile justice policy: Trends and issues. Í A.R. Roberts og W.S. Springer (ritstj.), *Social work in juvenile and criminal justice settings* (bls. 170–185). Springfield: Charles C. Thomas Publisher.
- Merton, K.R. (2005). Social structure and anomie. Í H.N. Pontell (ritstj.), *Social deviance: Reading in theory and research* (bls. 37–45). New Jersey: Pearson – Prentice Hall.
- Miller, K.M. (2006). The impact of parental incarceration on children: An emerging need for effective interventions. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 23, 472–486.
- Moffitt, T.E. (1994). Natural histories of delinquency. Í E.G.M. Weitekamp og H.-J. Kerner (ritstj.), *Cross-national longitudinal research on human development and criminal behaviour* (bls. 3–61) The Netherlands: Kluwer Academic Publishers.
- Molidor, C.E., Nissen, L.B. og Watkins, T.R. (2002). The development of theory and treatment with substance-abusing female juvenile offenders. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 19(3), 209–225.

- Raymond III, F.B. og Jones, J.M. (2007). Administration in probation and parole. Í A.R. Roberts og W.S. Springer (ritstj.), *Social work in juvenile and criminal justice settings* (bls. 300–316). Springfield, IL: Charles C. Thomas Publisher.
- Ríkislögreglustjóri. (2011). *Stjórnsýslusvið – Afbrotatölfræði: Afbrot ungmenna á aldrinum 15–18 ára*. Reykjavík: Ríkislögreglustjóri.
- Rossow, I., Pape, H. og Wichstrøm, L. (1999). Young, wet & wild? Associations between alcohol intoxication and violent behaviour in adolescence. *Addiction*, 7, 1017–1031.
- Showalter, D. og Hunsinger, M. (2007). Social work within a maximum security settings. Í A.R. Roberts og W.S. Springer (ritstj.), *Social work in juvenile and criminal justice settings* (bls. 366–375). Springfield, IL: Charles C. Thomas Publisher.
- Steinunn Bergmann. (2007). Sjónarmið barna: Öll börn eiga rétt á að hitta foreldra sína. *Verndarblaðið*, 38, 6–7.
- Tripodi, S.J. og Springer, D.W. (2007). Mental health and substance abuse treatment of juvenile delinquents. Í A.R. Roberts og W.S. Springer (ritstj.), *Social work in juvenile and criminal justice settings* (bls. 151–169). Springfield, IL: Charles C. Thomas Publisher.
- Þorlákur Karlsson. (2003). Spurningakannanir: Uppbygging, orðalag og hættur. Í Sigríður Halldórsdóttir og Kristján Kristjánsson (ritstj.), *Handbók í aðferðafræði og rannsóknum í heilbrigðisvísindum* (bls. 331–355). Akureyri: Háskólinn á Akureyri.
- Þórlindsson, Þ., Bjarnason, Þ. og Sigfúsdóttir, I.D. (2007). Individual and community processes of social closure: A study of adolescent academic achievement and alcohol use. *Acta Sociologica*, 50, 161–178.